

MANIPULACE S KOLEKTIVNÍ PAMĚTÍ NA PŘÍKLADU OSVOBOZENÍ ROKYCAN

Markéta Lehnerová*

Abstract: *The aim of this paper is to show how collective memory can be influenced and which methods can be used to do so. Research focuses on the liberation of Rokycany after the Second World War in 1945 and on the methods of interpreting the liberation in the socialist era. The space of a city is not politically neutral but can be used to express or embody ideological values. Regimes remake urban space and symbolic places of memory in support of their politics. Publications and daily press in the socialist era wanted to influence the opinion of the population and were influenced by propaganda. Semistructured interviews with the inhabitants of Rokycany and archival material were used as important sources.*

Key words: *memory, liberation, socialism, symbolic places, propaganda.*

---

* Mgr. Markéta Lehnerová, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, marketa.lehnerova@seznam.cz.

1. Úvod

Téma paměti patří k často využívaným konceptům sociálních věd. Ve 20. století došlo k významným politickým změnám, což s sebou přineslo i nový pohled na minulost. Vzestupy a pády režimů byly vždy provázeny definováním toho, co má být zapomenuto nebo naopak na co má být vzpomínáno (Pfeiferová a Šubrt 2010, 10, 15). Kolektivní paměť se tak stala nástrojem mocenské manipulace, neboť v každé době se objevují snahy o vlastní interpretaci minulosti v souvislosti se zájmy vládnoucích režimů. Jakými způsoby může být paměť ovlivňována?

K výrazným snahám o ovlivňování a přetváření kolektivní paměti docházelo ve městě Rokycany, bývalém okresním městě v Plzeňském kraji se 14 000 obyvateli,¹ ležícím asi 20 km východně od Plzně. Rokycany jsou specifické tím, že na konci druhé světové války vedla městem demarkační linie (mezi Rokycany a předměstím Borek), oddělující oblasti působení spojeneckých vojsk a vojsk Rudé armády. Samotné osvobození Rokycan je popsáno v městské kronice: „[... Američané] *vjeli se 3 tanky do města v pondělí 7. května po 4. hodině ranní. Přes časnou hodinu shromáždilo se v Sedláčkově ulici, kde tanky parkovaly, velké shromáždění, které jásavě zdravilo americké vojáky. [...]* Hudba pak dovršila toto nepřipravené, ale srdečné uvítání prvních amerických jednotek“ (Bílý 1947, 137). Rudá armáda dorazila k Rokycanům z východní strany 10. května a zastavila se na linii mezi Borkem a Rokycany (Borek 2011, 202). Díky tomu zde byla situace v době osvobození a po něm odlišná než v jiných městech, která byla osvobozena jen jednou z těchto armád.

Jak se v souvislosti s osvobozením Rokycan v květnu roku 1945 projevovaly nejrůznější interpretační strategie? Pozornost je zaměřena na oficiální výkladové mechanismy komunistického režimu a na projevy paměti místních obyvatel vážících se k této události. Práce se věnuje problematice desinterpretace osvobození komunistickou ideologií a s ní spojených symbolických aktů. Z tohoto hlediska je v práci věnována zvláštní pozornost manipulaci se symbolickými místy paměti. Relevance tohoto tématu spočívá v jeho přetrvávající společenské aktuálnosti. V období let 2014 a 2015, kdy výzkum probíhal, bylo připomínáno 25. výročí pádu komunistického režimu v Československu a 70. výročí konce druhé světové války. Události spojené s těmito výročími se tak ocitly v centru pozornosti jak nejrůznějších médií, tak i prostých občanů.

Vzhledem k zaměření práce, ve které se pracuje se vzpomínkami pamětníků, byl proveden kvalitativní terénní výzkum (Silverman 2005, 13-14). Nejvýznamnější data byla získávána metodou biografických (narativních) polostrukturovaných rozhovorů, kdy byla vytvořena stručná osnova, podle které jednotlivá interview probíhala (Toušek 2012, 64). Na základě konkrétně účelového výběru (Toušek 2012, 56), bylo vybráno deset informátorů, kteří v době osvobození, případně v období socialismu, žili nebo alespoň pobývali ve městě Rokycany. Nejprve informátoři mluvili o sobě a svém životě, o svém vztahu k městu, v případě starších informátorů o osvobození města. Nejdůležitějším bodem rozhovoru bylo téma týkající se období socialismu – jaké byly diskurzivní roviny tématu osvobození na veřejnosti,

---

¹MVCR: *Počty obyvatel v obcích*, <http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>, 27. 1. 2015.

ve školách, v zaměstnání, jak o něm mluvili lidé mezi sebou, jaký byl názor lidí na sochu rudoarmějce, jakým způsobem bylo připomínáno výročí osvobození apod. Poslední otázka směřovala k tomu, jak se změnila situace po roce 1989, tedy po pádu vlády komunistické strany. Kromě rozhovorů je v práci použita i primární a sekundární literatura. Jako primární prameny byly využívány například městské kroniky, dobový tisk a dobová literatura a archivní materiály, získávané především ze Státního okresního archivu v Rokycanech a z archivu Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech. V případě sekundární literatury se jednalo například o literaturu zaměřenou na historii Rokycan, osvobození Plzně a Rokycan, druhou světovou válku a období socialismu a odbornou literaturu zabývající se teorií kolektivní paměti.

Teoretická část práce vychází z konceptu paměti, který se jeví pro výše formulované zaměření práce zvláště vhodný. Francouzský sociolog Maurice Halbwachs, jenž ve dvacátých letech 20. století začal pracovat s pojmem „*mémoire collective*“, je autorem práce *Kolektivní paměť (La Mémoire collective)* (Namer 2009, 8). Halbwachs je považován za jednoho z nejvýznamnějších autorů zabývajících se konceptem paměti. Na jeho teorii navázal například německý egyptolog Jan Assmann nebo francouzský historik Pierre Nora. Halbwachs rozlišuje paměť na kolektivní a individuální, ovšem říká, že čistě individuální vzpomínky neexistují. Paměť sice má vždy jednotlivce, ovšem tato paměť získává význam v kolektivu (Halbwachs 2009, 60, 80; Assmann 2001, 36). Lidská paměť může existovat jen díky tomu, že existuje kolektivní paměť. Kolektivy nebo skupiny samy o sobě paměť nemají, mají však vliv na formování paměti svých členů (Pfeiferová, Šubrt 2010, 13; Assmann 2001, 36). Vzpomínky jsou přesnější a důvěryhodnější, může-li je člověk propojit se vzpomínkami ostatních (Halbwachs 2009, 50). Většinou jsou vzpomínky členů jedné skupiny podobné, jejich uvažování je stejné a členové mají tendenci ztotožňovat svoji minulost s minulostí skupiny (Halbwachs 2009, 53–54). Halbwachs zdůrazňuje vliv skupiny na paměť jednotlivce, neboť na některé události si člověk vzpomene jen tehdy, když mu jsou ostatními členy připomenuty. Na vzpomínanou událost je tedy nahlíženo z pohledu skupiny (Halbwachs 2009, 63). Působením kolektivu však může být paměť ovlivněna a pozměněna.

Podle Halbwachsovy teorie nezůstává člověk členem pouze jedné skupiny, v průběhu života přechází mezi různými skupinami. Na minulost nahlíží vždy pohledem dané skupiny, díky ní si své vzpomínky připomíná a doplňuje (Halbwachs 2009, 117). Uvnitř skupin vzniká kolektivní paměť, jejímž prostřednictvím se vzpomínky na události udržují. Členové skupin mají společné vzpomínky. Náhledy jednotlivců se mohou lišit, jsou však ve vzájemném souladu. Paměť jedné skupiny se vždy drží uvnitř společenství, nepřekračuje jeho hranice a z minulosti zachovává pouze dosud živé vzpomínky. Pokud však již neexistuje skupina, která danou událost zažila nebo jí byla přímo ovlivněna, vzpomínky na událost musí být písemně zaznamenány, jinak zaniknou (Halbwachs 2009, 123–124). Kolektivní paměť se zaměřuje především na podobnosti, na společné znaky a souvislosti. Snaží se skupině ukázat její vlastní společnou minulost (Assmann 2001, 42). V rámci Halbwachsovy teorie platí, že v kolektivní paměti jsou mimo jiné důležité i prostorové představy a spojení paměti a míst. Vztah k místu však není stálý, může se proměňovat na základě událostí, jež mají vliv i na kolektivní paměť skupiny

(Halbwachs 2009, 188). Skupiny jsou vždy spojeny s určitým místem (Halbwachs 2009, 194), tím pádem i kolektivní paměť je zasazena v prostoru.

2. SYMBOLICKÁ MÍSTA PAMĚTI V ROKYCANECH

Místa paměti, tak jak je definuje Pierre Nora, jsou místa zasvěcená paměti (Nora 1996, 42). Jsou místy nejen z hlediska materiálního, ale mají i symbolický a funkční význam (Nora 1996, 56), mají připomínat důležité události tam, kde lidská paměť selhala a vzpomínky zmizely (Nora 1996, 46–47). Problém vzpomínání a zapomínání k tématu paměti neodmyslitelně patří. Assmann používá pojem komunikativní paměť, označující vzpomínky na nedávnou minulost. Za nedávnou minulost považuje období 80–100 let, což je doba, kterou si člověk může pamatovat na základě vlastních zkušeností nebo ji zná z doslechu (Assmann 2001, 47). Tyto vzpomínky však zanikají společně se svými nositeli. Vzpomínání se podle něj nejvíce rozvíjí ve vyšším věku člověka, když ukončí profesní kariéru a začne vzpomínat na události prožité během života. V této fázi se v nedávné době ocitla i generace lidí, kteří zažili události druhé světové války, což vedlo ke zvýšenému zájmu o toto téma, veřejnosti často připomínané (Assmann 2001, 48). K oživení paměti a připomenutí minulých událostí slouží mimo jiné právě symbolická místa, například pomníky či pamětní desky, která jsou však často zneužívána pro manipulaci s kolektivní pamětí.

Pro země středovýchodní části Evropy 20. století jsou typické časté změny vládnoucích ideologií využívajících pomníky jako symboly své moci. Dochází tak ke stavění a následnému bourání pomníků význačných vůdců a hrdinů, kteří mají význam vždy pouze pro určitou ideologii (Hojda a Pokorný 1996, 9). Často se však stává, že pomník je vnímán jinak, než je jeho účel. Politika a ideologie se odráží nejen v samotném pomníku, ale také v komemoračních aktech, které umožňují veřejně projevat politické postoje při projevech. Za vytvářením pomníků ve většině případů stojí aktuálně vládnoucí moc. U pomníků probíhají komemorační akce, ale také se proti nim vyjadřuje nesouhlas (Hojda a Pokorný 1996, 17–18). Pomníky vyvolávají emoce, pomníky vzniklé v době socialismu vyvolávají ambivalentní emoce, častěji negativní. S nástupem nových režimů jsou pomníky těch starých likvidovány, a to nejen veřejností, ale častěji právě novou vládnoucí mocí (Hojda a Pokorný 1996, 20).

Za nejvýznamnější symbolické místo v Rokycanech lze považovat největší rokycanské náměstí, na němž se kromě názvů odpovídajících vládnoucí ideologii měnily i jiné symboly. K symbolickým změnám docházelo především v přelomových obdobích kolem let 1945, 1948, 1968 a 1989, tedy v letech, kdy skončila druhá světová válka, nastoupila k moci komunistická strana, Československo obsadila sovětská okupační vojska a v roce pádu komunistického režimu. Na rokycanském náměstí se proměňovala pamětní místa týkající se osvobození v souvislosti s danou ideologií a oficiálním výkladem této události.

Dne 8. května 1946 byla, podle zápisu v kronice, na radnici zasazena pamětní deska americké armády připomínající osvobození města (viz Obrázek 1). Slavnostního odhalení se kromě zástupců města zúčastnili také zástupci americké armády, amerického velvyslanectví a ministerstva národní obrany (Bílý 1947, 165). Kro-

Obrázek 1: Pamětní deska americké armády.

Picture 1: The memorial plaque of the US Army.

Zdroj: archiv autorky

nika popisuje slavnost takto: „Město bylo vyzdobeno našimi, americkými a spojeneckými vlajkami. [...] Vyhrávala plzeňská vojenská hudba. [...] Dvouminutovým tichem bylo vzpomenu to padlých bojovníků. Poté následoval pochod čestné čtyry našich vojáků“ (Bílý 1947, 172). Autorem desky byl akademický sochař Václav Koukolíček (Borek 2011, 207). Na desce byl nápis „NAŠIM OSVOBODITELŮM 9. PĚŠ. PLUKU 2. DIVISE USA ARMÁDY NA VĚČNOU PAMĚT V DĚČNÉ OBČANSTVO“, přeložený i do angličtiny. Kromě textu byl na desce státní znak Spojených států amerických a znak 9. pěšího pluku. Na desce byla také dvě data, 7. V. 1945 (pravděpodobně odkazuje ke dni osvobození města) a 8. V. 1946 (zřejmě den slavnostního odhalení). Po nástupu komunistické strany k moci v roce 1948 byla však zásluha americké armády na osvobození země zamlčována a odmítána a veškerý podíl byl připisován Rudé armádě. Z toho důvodu byla pamětní deska americké armády roku 1951 odstraněna (Borek 2011, 214).

Na náměstí měl být místo pamětní desky umístěn pomník připomínající zásluhy Rudé armády. První plány na stavbu pomníku jsou v kronice zachyceny už v roce 1949, kdy byl vypsán konkurz na návrh jeho podoby. Byly také pořádány sbírky, ze kterých byla stavba pomníku financována. Jako nejvhodnější bylo pro jeho umístění zvoleno náměstí, konkrétně prostor, na kterém do té doby stála kašna. Rozhodlo se o přesunu kašny do prostoru před muzeum (Bílý 1949, 74). Ve veřejné soutěži zvítězil návrh pomníku od sochaře Václava Vokálka (Cironis 2005, 178), zpodobňující sochu rudoarmějce v nadživotní velikosti (viz Obrázek 2). Datum slavnostního odhalení sochy bylo původně stanoveno na 9. května 1952. Tento

den se však v Plzni konala vojenská přehlídka, proto byla slavnost odložena na 25. května 1952 (Cironis 2005, 178). Na slavnost zval dobový tisk z 15. května 1952 následujícími slovy: „*Nedávné sedmé výročí osvobození naší vlasti připomenulo opět dějinnou pravdu, že za osvobození od nacistické poroby vděčíme jedině vítězství sovětské armády a velkému Stalinovi. [...] neskonanou vděčností a láskou hrdinné Sovětské armádě zvěční [lid Rokycanska] postavením památníku Sovětské armády na Rudém náměstí v Rokycanech. [...] Masovou účastí dáme důraznou odpověď na nestydatou lež propagandy o domnělých zásluhách armády amerického imperialisty s esesmanem na našem osvobození!*“ (Budovatel 1952 3 (11), 1). Těmito slovy byla zdůrazněna zásluha Rudé armády na osvobození Československa a zásluhy americké armády byly naprosto odmítnuty.

Celá slavnost odhalení pomníku je podrobně popsána v městské kronice – po celý den hrála vojenská hudba a vyhrával rozhlas (Bílý 1952, 80). Na radnici byl nápis „*Sovětská armáda záštita míru*“ a obrazy Stalina a Gottwalda. Městem procházely průvody v čele s vlajkonoši. Slavnosti se kromě představitelů města zúčastnil také ministr státní kontroly Jan Harus, zástupci sovětského velvyslanectví a zástupci československé armády. Po vojenské přehlídce a zahajovacích proslovech byl pomník slavnostně odhalen (Bílý 1952, 80). Ministr ve své řeči, popsané v kronice, zmínil i osvobození města podle tehdejšího oficiálního výkladu. Přítomnost Američanů popsal jako okupaci a zásluhu na osvobození města připsal příslušníkům sovětské armády, kteří podle jeho slov dospěli do města o několik dnů dříve než příslušníci americké armády (Bílý 1952, 80). Jeden z účastníků slavnosti k odhalení pomníku popsal událost takto: „*Pamatuju si na tu oslavu, na to odhalení toho Ivana na náměstí. Byla to blbost, že jo. Správně by tu měl stát Američan. Ale taky kvůli tomu byly všelijaké hlody, to se okecávalo. Že vlastně většinu území osvobodili Rusové, a že to bylo na počest osvobození republiky. A takhle se to všelijak... Tady byla hospoda Na Moravě. [...] Seděli tam, byli tu nějací Rusové, nějací generálové, velká sláva*“ (Inf. 2).

Na sochu si pamatují všichni dotazovaní, neboť tvořila nepřehlédnutelnou dominantu náměstí. Všichni se také shodli na tom, že umístění tohoto pomníku na rokycanské náměstí nebylo správné. „*No to je průšvih no... To byla úplná blbost, to byly takový naschvály*“ (Inf. 2). „*No v Rokycanech postavili sochu Rusáka. Všichni mu říkali Udiveněj. Protože se divil, kde se tu sebral. Bylo to zbytečný tady stavět takovou sochu. No ale byla doba, tak se to dělalo. Kdyby byl v Borku, tak už by to bylo něco jiného. Ale jinak v Rokycanech ne*“ (Inf. 6). „*No jo, to byl ten Ivan*“ (Inf. 7). „*[...] komunisti potom, když strhli tu desku, tak postavili toho Ivana divnýho na náměstí*“ (Inf. 8).

Socha za dobu svého umístění na náměstí získala několik pojmenování. Nejčastější bylo označení Ivan, zřejmě podle typického ruského křestního jména. Používalo se také pojmenování Diviš nebo Divíšek. „*Vím, že vždycky se, jako spíš hanlivě, říkalo Ivan. Prostě nikdy jsem neslyšela ze svého okolí, že by se mluvilo o rudoarmějci, vždycky to prostě byl Ivan*“ (Inf. 10). Někteří z dotazovaných popisovali nesouhlas, který obyvatelé Rokycan vůči pomníku veřejně projevovali: „*oni bydleli na náměstí. [...] její maminka házela na tu sochu knedlíky z okna, zezadu, a měla z toho průšvih*“ (Inf. 5). Jiní naopak vzpomínali na projevy sympatií: „*Byly takový skupiny lidí, to si pamatuju i ze svých známých nebo prostě lidí, kteří by-*

dleli okolo... Když byly svatby tenkrát na Národním výboře, tak že šli a pokládali ty svatební kytice k tý soše“ (Inf. 10).

Významný pro město i celé Československo byl rok 1968. Dne 21. srpna tohoto roku přišla do Československa sovětská invazní vojska (Borek 2011, 227). Situaci v Rokycanech popisuje kronika: „V půl 11 21. srpna vkročily okupační jednotky do našeho města. Projížděly ulicemi města. Všude byli naši občané. Mnohým tekly po tvářích slzy“ (Štěpánová 1968, 366). Nesouhlas s invazí vojsk Varšavské dohody lidé projevovali různě. Například formou stávek nebo psaním petic. „To se v 68., když byla okupace, tak to se lidi scházeli na náměstí a snažili se... Kluci nějak jezdili a měnili směrníky, Ejpovice jinam...“ (Inf. 5). „Tenkrát existovaly takový malý odznáčky, a tam bylo... Souviselo to s tím srpnem 68“ (Inf. 9). Proti přítomnosti vojsk lidé bojovali prostřednictvím symbolických akcí. Největší vystoupení proti okupaci proběhlo v Rokycanech hned na jejím začátku, v noci z 21. na 22. srpna. Skupina obyvatel strhla sochu rudoarmějce. Nelze jednoznačně říci, jak se celá událost odehrála. V literatuře zabývající se tímto obdobím je události věnováno často jen pár vět nezacházejících do podrobností. V knize popisující historii města Rokycan je situace popsána důkladněji, její výklad se však neshoduje s vyprávěním informátorů. Kniha popisuje dva obyvatele Rokycan, kteří soše přivázali kolem krku provaz. Ten se však přetrhl a musel být nahrazen lanem, s nímž se už sochu povalit podařilo. Činu přihlížel dav zpívající státní hymnu. Následně byla socha odnesena k muzeu (Borek 2011, 227–228).

Informátoři, přestože se události přímo nezúčastnili a všichni ji znali jen zprostředkovaně, dokázali poškození pomníku popsat podrobněji. Ani jejich výpovědi však nejsou jednotné a objevují se v nich odlišnosti. Dva z nich popsali událost takto: „Díky holandskému tyrákovi, který tady měl zaparkovaný to auto tam vedle toho Ivana hrozného. Tak nějaký kluci přes noc ho přivázali kolem krku a za auto a on ho táhnul až k Plzeňské bráně. Než na to přišel, že něco táhne. [...] Ležel dlouhou dobu u muzea“ (Inf. 8). „Nějací výrostci jí dali lano. No a k autu, které v tom bylo úplně nevinně, tak to k němu přivázali, on se rozjel a strhnul to a vlácel to kus po náměstí“ (Inf. 1). Oba se shodují v celém průběhu události a popisují ji téměř identickým způsobem.

Výpověď dalšího dotazovaného se v některých bodech liší. Podle něj socha nakonec nebyla stržena autem, ale samotnými účastníky incidentu. Zmiňuje také, že mezi zúčastněnými byl udavač. „Tenkrát tam byli nějací Maďaři, tyráci, a oni jim ho přivázali za auto, mysleli, že si toho nevěšimnou a že pojedou a že ho shodí. [...] A vlastně nějaký ten šofér ještě než odjel, vylezl a šel se podívat a zjistil, že ho má přivázaného za nákladákem. Tak to nějak odvázáli. A pak nějaká parta lidí a byl mezi nimi někdo, kdo je potom udával. A tak jim pomáhal a ještě se hecovali a shodili ho a pak je udal. On měl snad uraženou hlavu“ (Inf. 2).

Ostatní informátoři podrobnosti neznali, všichni ale věděli, že tento incident v Rokycanech v roce 1968 proběhl. „Já si akorát pamatuju, že potom byl rok 68, když nás... Sem přijeli ti Rusové. No tak že během chvíle byl dole. Byl sundaný, ani se nevědělo, kam se dal. Akorát se vědělo, kdo ho sundal, ten za to byl i ve vězení. Že ho sundal“ (Inf. 3). „Když se to v tom 68., když se ta socha poničila nebo porazila, tak jako o tom se mluvilo. Ale zase se o tom mluvilo dost opatrně, protože tenkrát to byl hodně velký průšvih. A i ty lidi byli, co jsme tenkrát slyšeli, dost potrestaný.“

Obrázek 2: Socha rudoarmějce v Muzeu na demarkační linii v Rokycanech.

Picture 2: The statue of the Red Army soldier in the Museum on the Demarcation Line in Rokycany.

Zdroj: archiv autorky

Takže se lidi o tom jako docela báli mluvit. [...] Ale jako věděli to všichni, že prostě Ivan šel k zemi“ (Inf. 10). Všichni dotázaní věděli, že stržení a poškození pomníku rudoarmějce bylo projevem nesouhlasu s přítomností sovětských okupačních vojsk v Československu. Pomník byl opraven a znovu vztyčen na náměstí 5. listopadu téhož roku. I poté zůstal terčem útoků, v roce 1969 byly například poškozeny keře vysázené kolem. V roce 1970 proběhl proces s účastníky incidentu z roku 1968. Škoda na soše údajně činila téměř 20 000 korun. Obviněno bylo šest rokycanských občanů. Hlavní iniciátor byl odsouzen na dva a půl roku do vězení (Borek 2011, 229).

Z výpovědí je patrné, že pro nikoho z dotazovaných pomník nesymbolizoval vděčnost z osvobození Československa od německé nadvlády, ale vnímali ho spíše

jako připomínku ideologického zamlčování pravdy a ovlivňování skutečnosti. Po sametové revoluci v roce 1989 se začalo s hromadným odstraňováním pomníků připomínajících starý režim. Některé pomníky nemusely být zničeny, stačilo pouze odstranit nápisy a symboly odkazující k jejich původnímu významu (Hojda a Pokorný 1996, 223). V případě sochy rudoarmějce z rokycanského náměstí však tato varianta nebyla možná, neboť obyvatelé města měli sochu spojenou s komunistickým režimem potlačujícím svobodu slova a prosazujícím spojenectví se Sovětským svazem. Proto bylo nutné pomník z náměstí odstranit. Stalo se tak hned v lednu 1990, narychlo, bez výraznějších projevů souhlasu či nesouhlasu (Cironis 2005, 178). Další osud pomníku není jasný. Podle některých údajů byla socha nejprve uložena ve skladu technických služeb (Cironis a Dobromysl 2001, 15) a až do roku 2003 byla zapůjčena soukromému vojenskému muzeu v Doudlebech nad Orlicí (Cironis 2005, 178).

V současné době se socha rudoarmějce nachází v Muzeu na demarkační linii v Rokycanech. Umístění sochy v prostoru muzea vypovídá o chápání jejího významu z historického hlediska. Ponechání sochy na náměstí by bylo vzhledem k okolnostem nevhodné, avšak v muzeu má své místo. Z toho lze usuzovat, že v prostoru muzea je opomíjeno, že je socha zatížena komunistickou ideologií a prosazováním zásluh jedné strany na úkor té druhé. V muzeu je vyzdvihována především historická hodnota této památky. Samotné Muzeum na demarkační linii lze považovat za symbolické místo. Otevřeno bylo na Den veteránů 11. 11. 1997 v symbolických 11 hodin a 11 minut, tedy v čase ukončení první světové války.² Jedná se o největší nestátní vojenské muzeum v České republice.³ Jeho zakladatelem je Nadace pozemního vojska AČR, jež ho provozuje společně s Armádou České republiky, Vojensko-historickým ústavem AČR, Západočeským muzeem v Plzni a Městským úřadem v Rokycanech.⁴ Kromě výstroje, výzbroje a techniky české armády od roku 1918 do současnosti je v muzeu vystavena také válečná technika armád druhé světové války – Německa, Sovětského svazu, Spojených států amerických a Velké Británie.⁵ Proto je umístění muzea právě v Rokycanech velmi vhodné, neboť zde díky poloze na demarkační linii byla v době osvobození přítomna technika všech těchto stran. V tomto případě je tedy přítomnost demarkační čáry v Rokycanech komercializována.

V roce 1990, poté co byl odstraněn pomník rudoarmějce z náměstí, byla na rokycanské radnici znovu obnovena pamětní deska americké armádě. Během květnového výročí osvobození ji slavnostně odhalil prezident Václav Havel (Borek 2011, 242). Jak uvádí kronika, nejednalo se o desku z roku 1946, neboť ta byla při odstraňování v roce 1951 zničena, ale o novou desku vytvořenou panem Hitmanem z Rokycan (Weishäupl 1990, 184). Na tuto skutečnost poukázal i jeden z informátorů, podle nějž na desce přibylo jméno pana Hitmana, které na té původní uvedeno nebylo.

---

²Klub vojenského muzea na demarkační linii: *Muzeum*, <http://www.klub-vm.eu/clanky/muzeum.html>, 11. 3. 2015.

³Bahna: *Muzeum na demarkační linii v Rokycanech – O nás*, <http://www.bahna.eu/muzeum.htm>, 11. 3. 2015.

⁴Klub vojenského muzea na demarkační linii: *Muzeum*, <http://www.klub-vm.eu/clanky/muzeum.html>, 11. 3. 2015.

⁵Klub vojenského muzea na demarkační linii: *Muzeum*, <http://www.klub-vm.eu/clanky/muzeum.html>, 11. 3. 2015.

Obrázek 3: Pomník na demarkační linii.

Picture 3: Monument on the line of Demarcation.

Zdroj: archiv autorky

Další pamětní deska připomínající osvobození Rokycan byla, podle údajů v knize *Na demarkační čáře*, postavena mezi Borkem a Rokycany v roce 1946. Deska s textem v českém a anglickém jazyce byla zřízena Americkým ústavem v Plzni (Cironis 2005, 121). Na této desce bylo však uvedeno chybné datum příjezdu amerických jednotek do města, a to 6. května 1945. V 50. letech byla deska odstraněna (Cironis 2005, 121). K obnovení desky a postavení pomníku na demarkační linii došlo až v roce 1996. Slavnostní odhalení je popsáno i v městské kronice, podle které se uskutečnilo 3. května, za účasti zástupců ruského a amerického velvyslanectví, starosty města a zástupců rokycanských organizací (Drobná 1996, 48). Na pomníku je datum 7. května 1945, odkazující ke dni osvobození Rokycan, a nápis DEMARKAČNÍ ČÁRA v českém, anglickém a ruském jazyce (viz Obrázek 3). Poblíž je také tabule s informačním textem. Jeden z informátorů se zmínil o nepřesném umístění pomníku: „*Ta demarkační čára jako taková nebyla tam, kde je dneska ten památník. Ten památník v tom prostoru, kde byla ta závora udělaná, nemohli postavit, protože neměli místo, tak to postavili na parkovišti bývalého státního statku. Je to 120 metrů zpátky do města*“ (Inf. 8). Jeho slova potvrzuje i fotografie závory na demarkační linii, na které je vidět, kudy linie vedla.

* * *

Oficiální cenzura je jeden ze způsobů, jakým je s kolektivní pamětí manipulováno. Režimy například usilují o přerušování vztahů s minulostí prostřednictvím

odstranění nevhodných názvů ulic odkazujících k významným historickým datům nebo událostem (Burke 2006, 63-64). Paměť, týkající se tragických událostí dějin, například období druhé světové války, bývá zneužívána médii a politickou snahou o její přetvoření a odstranění negativních vzpomínek. Úkolem paměti by mělo být bojovat proti zapomnění (Levabre 2005, 61). Rokycanské ulice a náměstí byly několikrát přejmenovány právě v důsledku měnícího se společensko-politického kontextu. Výzkum se zaměřil na změny, ke kterým došlo v období 20. století. První vlna přejmenování proběhla po vzniku Československa v roce 1918, další během druhé světové války. Po osvobození byly názvy změněny na původní podobu. V 50. letech byly veřejné prostory přejmenovány v souladu s novou vládnoucí ideologií. Menší změna proběhla ještě také v 70. letech. Po konci vlády komunistické strany v roce 1989 byly ve většině případů odstraněny názvy vniklé v době, kdy byla tato strana u moci.

V Tabulce 1 jsou uvedena rokycanská náměstí a ulice, které prošly v průběhu 20. století nejčastějšími změnami. Popsán je zde vývoj od existence Rakouska-Uherska přes období první republiky, druhé světové války, doby těsně po válce a 50. a 70. let až do současné podoby.

Výraznými změnami prošlo největší rokycanské náměstí v centru města. V době Rakouska-Uherska neslo název Mariánské náměstí. Z prvorepublikového Masarykova náměstí bylo v roce 1940, po zasedání městské rady popsaném v městské kronice, přejmenováno na Velké náměstí (Bílý 1940, 43). Po osvobození Československa byl název Velké náměstí odstraněn a na základě usnesení rady Městského národního výboru z července 1946 byl opět vrácen název Masarykovo náměstí, k uctění prvního československého prezidenta (Cironis 2003, 100–101). V roce 1951, po usnesení Městského národního výboru z 26. června, se z Masarykova náměstí stalo náměstí Rudé armády (Cironis 2003, 118). V současnosti nese opět název Masarykovo.

Menší náměstí, těsně sousedící s Masarykovým, se před rokem 1918 jmenovalo Svatojánské. Po vzniku Československa získalo název Wilsonovo a během druhé světové války bylo přejmenováno na Malé náměstí (Cironis 2003, 91). Po návštěvě prezidenta republiky ve městě, která se uskutečnila 15. června 1945, bylo náměstí na jeho počest pojmenováno náměstí Dr. Beneše (Borek 2011, 206). Komunistický režim změnil roku 1951 jeho název na náměstí Julia Fučíka, podle novináře a kritika, který se stal komunistickou legendou (Cironis 2003, 118). V roce 1991 se vrátil název Malé náměstí (Cironis 2003, 101). Zde je patrná snaha o zachování kontinuity názvu. Nejprve bylo náměstí pojmenováno po prezidentu Wilsonovi, později po prezidentu Benešovi. Jeden symbol byl nahrazen druhým, přičemž byla zachována funkčnost symbolu. O symbolickém významu náměstí svědčí i název z 50. let, který odkazuje k významné komunistické ikoně.

Dvě velké ulice procházející městem zaznamenaly v průběhu 20. století změny, ilustrující setkání dvou armád v roce 1945 a následné zamlčení zásluh jedné z nich v období reálného socialismu. Jedná se o ulici Plzeňskou, vedoucí z centra města směrem k Plzni, a ulici Pražskou, která vede v opačném směru na Prahu. Obě ulice nesly tyto názvy již za Rakouska-Uherska a nezměněné přetrvaly až do období druhé světové války (Cironis 2003, 96). Po osvobození města byly ulice přejmenovány na počest armád, které po nich přijely a město osvobodily. Z Plzeňské

Tabulka 1: Změny názvů během 20. století.

Table 1: Name changes during the 20th century.

R - U	1918	2. světová válka	1946	50. léta	70. léta	dnes
Mariánské náměstí	Masarykovo náměstí	Velké náměstí	Masarykovo náměstí	Náměstí Rudé armády	Náměstí Rudé armády	Masarykovo náměstí
Svatojánské náměstí	Wilsonovo náměstí	Malé náměstí	Náměstí Dr. Beneše	Náměstí Julia Fučíka	Náměstí Julia Fučíka	Malé náměstí
—	Švehlovo náměstí	Náměstí U nádraží	Náměstí 5. května	Náměstí 5. května	Náměstí 5. května	Náměstí 5. května
Plzeňská ulice	Plzeňská ulice	Plzeňská ulice	Ulice Americké armády	Ulice Míru	Ulice Míru	Plzeňská ulice
Pražská ulice	Pražská ulice	Pražská ulice	Ulice Rudé armády	Ulice Rudé armády	Ulice Rudé armády	Pražská ulice
—	Denisova ulice	Srbova ulice	Denisova ulice	Leninova ulice	Leninova ulice	Jeřabinová ulice
Gymnaziální třída	Třída Českých legií	Gymnasijní třída	Třída Československých legií	Ulice Svazu bojovníků za svobodu	Ulice Svazu bojovníků za svobodu	Ulice Svazu bojovníků za svobodu
—	Marklova ulice	Marklova ulice	Marklova ulice	Ulice Julia Fučíka	Dukelská ulice	Dukelská ulice
Kostelní ulice	Kasperova ulice	Kasperova ulice	Smetanova ulice	Smetanova ulice	Smetanova ulice	Smetanova ulice

ulice se stala ulice Americké armády, Pražská získala v části vedoucí od Nerudova náměstí skrz Borek na Prahu název ulice Rudé armády (Cironis 2003, 102, 109). Ulice Rudé armády přečkala změny v 50. i 70. letech (Cironis 2003, 122). Ulice Americké armády byla však zrušena a nahrazena ulicí Míru (Cironis 2003, 115).

V 50. letech došlo ke změně mnoha názvů tak, aby vyhovovaly vládnoucí ideologii. V 90. letech byly názvy často opět změněny nebo navráceny ke své dřívější podobě. Nestalo se to však ve všech případech. V Rokycanech je možné najít ulice či náměstí, u kterých byl jejich dřívější ideologický název ponechán. Některé příklady jsou uvedeny v Tabulce 2. Tyto názvy byly zavedeny v 50. letech, je možné považovat je za ideologicky ovlivněné, avšak existují dodnes. Existuje několik důvodů, proč k této sémantické změně nedošlo, přestože se jedná o členy Komunistické strany Československa. Všichni uvedení byli zakladateli nebo předválečnými členy rokycanské KSČ. Byli to tedy lokální komunisté a nebylo nutné jejich jména z názvů odstranit, jako by tomu bylo v případě, kdy by v názvu bylo jméno významného představitele KSČ, například Klementa Gottwalda. V popisovaném případě zřejmě převážilo rokycanské občanství nad členstvím v KSČ. Důležitý je také fakt, že tito lidé byli zatčeni a popraveni v době okupace pro svoji odbojovou činnost. Důvodem může být také neznalost těchto osob, jejichž jména ulice a náměstí nesou, a neznalost jejich politické příslušnosti, díky čemuž si obyvatelé Rokycan tyto názvy nespojují s komunistickou ideologií. Dalším vysvětlením, proč nedošlo ke změně těchto názvů, mohou být praktické důvody. Lidé si již na tyto názvy zvykli a přejmenování ulice je komplikovaný a nákladný proces. Obyvatelé dané lokality musí změnit svoji adresu nejen v dokladech, ale například i na úřadech, v bankách, v zaměstnání, v pojišťovnách a podobně. Ovšem tento důvod se zdá pouze jako účelový, neboť u jiných ulic a náměstí přejmenování proběhlo.

Tabulka 2: Nezměněné ideologicky ovlivněné názvy.

Table 2: Unchanged ideologically influenced names.

R - U	1918	2. světová válka	1946	50. léta	70. léta	dnes
—	—	—	Kasperovo náměstí	Náměstí Josefa Urbana	Náměstí Josefa Urbana	Náměstí Josefa Urbana
Stodolní ulice	Stodolní ulice	Sedláčkova ulice	Zamrzlova ulice	Ulice Josefa Knihy	Ulice Josefa Knihy	Ulice Josefa Knihy
Puchmířova ulice	Puchmajerova ulice	Puchmajerova ulice	Puchmajerova ulice	Ulice Josefa Tomáška	Ulice Josefa Tomáška	Ulice Josefa Tomáška
—	Ulice Boženy Němcové	Ulice Boženy Němcové	Ulice Boženy Němcové	Ulice Václava Nového	Ulice Václava Nového	Ulice Václava Nového
Saská ulice	Havlíčková ulice	Anihoberova ulice	Anihoberova ulice	Ulice Václava Gottlieba	Ulice Václava Gottlieba	Gottliebova ulice
—	—	Svatováclavská ulice	Svatováclavská ulice	Ulice Františka Černého	Ulice Františka Černého	Ulice Františka Černého
—	Na Husinci	Na Husinci	Na Husinci	Ulice Františka Kotyzy	Ulice Františka Kotyzy	Ulice Františka Kotyzy
—	Ulice Lindova	Ulice Lindova	Ulice Lindova	Ulice Matěje Šmolíka	Ulice Matěje Šmolíka	Ulice Matěje Šmolíka

3. OSVOBOZENÍ V TISKU A PUBLIKACÍCH⁶

V období od roku 1948, kdy byl u moci komunistický režim, docházelo v Československu k ovlivňování veřejnosti a zamlčování pravdy ve prospěch názorů komunistické strany. Podstatnou roli hrála v této době i cenzura, která je typická pro všechny totalitní režimy. Zamlčováním určitých informací komunistická strana upevňovala svoji moc. Především v prvních deseti letech své vlády pomocí cenzury a propagandy masově ovlivňovala veřejnost (Kaplan a Tomášek 1994, 7). Byly prováděny kontroly v nakladatelstvích a vytvořen seznam zakázané literatury, která byla v rozporu s politikou komunistické strany nebo byla například zaměřená proti Sovětskému svazu. Všechny nevyhovující knihy byly likvidovány (Kaplan a Tomášek 1994, 15). Cenzura i odmítání a potlačování veřejného povědomí o historických událostech se výrazně dotklo i tématu osvobození Československa po druhé světové válce. Zásluhy Rudé armády na osvobození jsou nepopíratelné, ovšem v období socialismu byla její zásluha silně přeceňována. Komunistické ideologii nestačilo pouze zamlčet podíl americké armády na osvobození země, konkrétně západních Čech. Přítomnost americké armády byla, především v 50. letech, propagandou odsuzována, překrucována a očerňována.

Nejen v této době, ale i později vznikaly v Československu publikace popisující postup americké armády a její pobyt v západních Čechách. V souvislosti s americkou armádou jsou v publikacích používány výrazy, jako například okupanti, teroristická okupační moc, ochránci nacistů, zrada, špionáž, zločinné jednání, ničitelé, otrokáři a podobně. Již samotné názvy, obsahující označení hanebná role nebo americká okupace, napovídají, jakým způsobem je v nich americká armáda a její působení v Československu popsána.

Příchod americké armády do Československa není chápán jako osvobozování, nýbrž okupace. „Velení amerických okupantů chtělo hned po příjezdu vytvořit na

⁶V této kapitole pracuji s publikacemi: Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945 z roku 1951, Američané v západních Čechách v roce 1945 a Americká okupace západních Čech v roce 1945, obě vydané roku 1953 a Komu patří Plzeň z roku 1970.

našem území tuhý teroristický okupační režim, snažilo se seč mohlo uchovat obsazené území ve svém područí“ (Bartošek a Pichlík 1951, 9). Z úryvků vyplývá, že text se snaží ve čtenářích vyvolat pocit zrady ze strany americké armády, která nejen že chtěla obsadit území Československa ve svůj prospěch, ale také nečinně přihlížela řádění Němců a nepomohla obyvatelstvu v tvrdých bojích. „*Tam, kde náš lid skutečně potřeboval pomoci, v boji proti nacistickým bandám, mlčky přihlíželi a ponechávali ho samotný v urputném boji s běsnícími nacisty*“ (Fischer a Eis 1953, 20). Americká armáda je vylíčena jako nepřítel Sovětského svazu, který se snaží zabránit osvobození Československa Rudou armádou a spolčuje se s nacisty (Bartošek a Pichlík 1951, 5–6). „*Chtěli po druhé světové válce nastolit v naší zemi neomezené panství amerických monopolů a vykořisťovat pracující lid ČSR pro větší zisky svých trustů*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 66–67). V publikaci z roku 1970 je patrná změna, ve srovnání se způsobem psaní v 50. letech. Na události je nahlíženo s jistým odstupem. Jsou vynechány absurdní obvinění a celá publikace je psána méně emocionálním jazykem. I přesto je v ní však vyzdvihován Sovětský svaz a americká armáda silně podceňována: „[...] *domnívat se, že by mohly sehrát větší úlohu v pomoci bojujícímu československému lidu, znamená přeceňovat jejich síly*“ (Šůma 1970, 100).

V publikacích je situace popsána tím způsobem, že v západních Čechách se lid dokázal sám osvobodit od nacistické nadvlády a Američané přišli až v době, kdy jim ze strany Němců nehrozilo žádné nebezpečí. Americká armáda údajně vyčkávala desítky kilometrů od Plzně (Bartošek a Pichlík 1951, 7) s tím, že pokud se v Plzni bojuje, do města nepřijede (Bartošek a Pichlík 1953, 69). Na příkladu Rokycan je v publikaci popsáno, že k osvobození západočeských měst od německých okupantů došlo několik dnů před příchodem americké armády: „*K spontánním osvobozovacím akcím českého lidu docházelo v celých západních Čechách. [...] I Rokycany se osvobodily 5. května [Američané přišli do Rokycan 7. května]*“ (Fischer a Eis 1953, 18). Američané jsou vylíčeni jako bezcitní okupanti, lhostejní k osudu českého národa, jejichž cílem je jen obsazení území bez boje.

Literatura z 50. let odsuzuje zastavení postupu americké armády na demarkační čáře a rozhodnutí nevydat se na pomoc Praze. Je v ní opomíjeno nutné respektování předem stanovené demarkační linie a americká armáda je obviněna, že nepostupovala dál směrem na východ. „*Americké jednotky, nevyčerpané bojem, si hověly v Plzni. Jejich tanky, neporušené [...] a plně schopné boje, stály na plzeňském náměstí, pokuřující američtí vojáci se o ně ledabyly opírali a ukazovali Plzeňanům svou ‚nadřazenost‘. A Praha zatím krvácela...*“ (Fischer a Eis 1953, 21). Volání Prahy o pomoc údajně Američané ignorovali (Fischer a Eis 1953, 26) a vydali se zachraňovat německou armádu (Šůma 1970, 93). Literatura zdůrazňuje, že americká armáda se o osud Prahy a zbytku Československa nezajímala, zatímco Rudá armáda se vydala hrdinně zachraňovat obyvatelstvo nejen před nacisty, ale i před Američany chtějícími získat nadvládu.

Autoři také nezapomněli zmínit, že americké velení v západních Čechách neumožnilo dobrovolníkům vydat se Praze na pomoc. „[...] *americké velitelství v Plzni nejenže nedalo auta a zbraně, ale nechalo shromáždění dobrovolníků rozpustit a jejich odjezd na pomoc Praze zakázalo. K stejnému zákroku došlo i v Rokycanech*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 74). Američané byli nuceni dodržet zónu vlivu

určené demarkační linií. Propaganda však celou situaci otočila proti Američanům a zdůvodnila tím, že byli dohodnuti s nacisty a chtěli jim v Praze nechat volné pole působnosti. Stejným způsobem byl změněn kontext i v situaci, kdy němečtí vojáci přechali směrem na západ do amerického zajetí. To bylo vysvětleno tím, že Američané byli spojenci nacistů a měli s nimi uzavřené tajné dohody, na rozdíl od Sovětského svazu, jenž proti nacistům tvrdě zakročil a chtěl je potrestat za šestiletou okupaci Československa. Američané údajně také plánovali další světovou válku, ve které chtěli Německo využít jako svého spojence. „*Každý nacistický důstojník, vyzkoušený esesácký hrdlořez a gestapácký špion, utíkající před Sovětskou armádou, byl americkými okupanty zachraňován z tonoucí lodě hitlerovské mašinerie pro připravovanou novou světovou válku*“ (Bartošek a Pichlík 1951, 20). Američané se údajně spojili s nacistickými předáky a využili německé vojsko k potlačení osvoboditelských snah českého lidu (Bartošek a Pichlík 1953, 67).

Celá situace byla popsána jako útěk německých vojáků pod americkou ochranu, ke svým spojencům a přátelům, kteří je zachraňovali před oprávněným zajetím Rudou armádou (Fischer a Eis 1953, 27). „[...] *jejich hlavní starostí bylo zachránit fašistické oddíly co možná neporušené, dopomoci k útěku válečným zločincům a navázat s nacisty spolupráci*“ (Fischer a Eis 1953, 35). Jedna z publikací je doplněna i obrazovou přílohou s karikaturami amerických vojáků. Vyobrazen je v ní například americký voják pomáhající německému veliteli do bezpečí (viz Obrázek 4).

Poté, co bylo v publikacích popsáno osvobození Československa americkou armádou, zaměřily se na následující několikaměsíční pobyt armády na tomto území. Přítomnost Američanů líčí jako teror spojený s násilím, znásilňováním, krádežemi, vznikem nočních klubů a pornografie, dokonce i vraždami (Bartošek a Pichlík 1951, 26). Jako hlavní motivace Američanů je uveden majetek a zisk, na úkor základních lidských potřeb (Fischer a Eis 1953, 58). V publikacích je také v souvislosti s americkou honbou za ziskem popsáno nelegální obchodování. Západní Čechy byly během pobytu Američanů údajně „*rájem černého obchodu, dostaveníčkem šmelinářů*“ (Fischer a Eis 1953, 58). V souvislosti s krádežemi a bezohledností Američanů popsanými v publikaci, je v ní uveden příklad pobytu armády v zámku Březina u Rokycan. „[...] *vybili Američané téměř všechnu vzácnou zvěř v oboře. [...] Za dobu jejich panování zmizelo ze zámku na sto kusů nábytku, [...] 90 rytin a 17 olejomalb*“ (Fischer a Eis 1953, 62–63).

V publikacích lze rovněž nalézt konkrétní případy přepadení, zastřelení či znásilnění americkými vojáky i se jmény obětí, čímž jim chtěli autoři zřejmě dodat na věrohodnosti. „[...] *12. V. 1945 byla do plzeňské nemocnice převezena A. Cízlová s poraněním mozku. Byla napadena a postřelena americkým vojínem*“ (Bartošek a Pichlík 1951, 26). Publikace z roku 1953 popisuje incident, který se údajně odehrál v Rokycanech: „*Na rokycanském koupališti přepadl americký voják za bílého dne dívku J. Ř. a chtěl ji znásilnit; když se ubránila, prořízl jí nožem skrz vlasy hlavu (asi 8 stehů) a jen seběhnuvší se občané dívku zachránili*“ (Fischer a Eis 1953, 68). „[...] *klatovský občan Wimmer zemřel po pěti dnech od chvíle, kdy mu americká kulka prostřelila plíce*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 129). Nelze říci, zda jsou v publikacích vylíčeny případy skutečné či smyšlené. V některých z nich mohlo jít o nešťastné náhody, které byly propagandisticky využity

Obrázek 4: Karikatura v propagandistické publikaci.

Picture 4: Caricature in propaganda publication.

a nasměrovány proti americké armádě. V době bezprostředně po skončení války k podobným událostem mohlo docházet v celém Československu, v publikaci jsou však popsány jako chování běžné pouze u Američanů.

Podle těchto autorů byla u Američanů patrná i nenávisť k Čechům obecně, jakožto příslušníkům jiného národa, což mělo vést k bití a nelidskému zacházení (Bartošek a Pichlík 1953, 131). Propaganda se snažila zhoršit pohled veřejnosti na americkou armádu i tím, že popisovala jejich násilné chování k dětem. „*Posadili si jich vždy několik na zadek svého auta a pak s nimi vjížděli prudce do zatáčky. A strašně se smáli, když děti padaly dolů na dláždění a plakaly bolestí*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 137) Očerňování americké armády neskončilo jen popisováním jejich násilností, nýbrž pokračovalo vylíčením jejich nemravného chování, návštěv zábavních podniků spojených s alkoholem a orgiemi (Bartošek a Pichlík 1953, 134). Kromě častých návštěv těchto podniků údajně Američané šířili v západních Čechách pornografii. „*K tomu přistupují ještě vláda pornografie, nočních klubů a nevěstinců, neodmyslitelných součástí ,americké kultury a civilizace‘*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 144). Americké noviny vycházející v západních Čechách byly údajně plné nevhodné tematiky, například fotografií polonahých dívek pózujících s americkými důstojníky (Bartošek a Pichlík 1953, 145). Konkrétní příklady však v publikaci uvedeny nejsou, neboť „*se nedají všechny ani uvádět pro svou hnusnost a zohavilost*“ (Bartošek a Pichlík 1953, 145).

Tato propaganda zaměřená proti americké armádě se neobjevovala jen v knihách a publikacích, ale i v denním tisku. V Rokycanech v této době vycházel nejprve v 50. letech týdeník Budovatel, následně Rokycansko a Hlas Rokycanska a od roku 1990 opět Rokycansko. V těchto novinách byli Američané zmiňováni vždy negativně. Například ve vydání Budovatele z března 1951 je popsáno, jak dopadnou lidé „*sázející na americkou kartu*“. Těmto lidem údajně hrozí stejný osud jako obyvatelům Korejské lidově demokratické republiky, kde zprávy mluví o „*hrozném utrpení milionů lidí, jaké si sotva dovedeme představit, o nejsadističtějším trýznění, vraždění a ničení, o zvěrstvech, která daleko překonávají esesácké orgie*“ (Budovatel 1951 2 (4), 1). Propaganda se od popisu událostí spojených s pobytem americké armády v Československu přesunula k „řádění“ Američanů v jiných státech. Vhodnou se pro ni stala válka v Koreji, díky které mohla pokračovat v podávání zkreslených informací veřejnosti.

V 50. letech se v Československu vyskytla další možnost, jak ideologicky bojovat proti Spojeným státům americkým. V tomto období se na našem území přemnožila mandelinka bramborová, škůdce, který se do Evropy dostal právě z USA (Formánková 2008, 22). Propaganda začala tento hmyz napadající brambory označovat jako amerického brouka. Vznikl Výbor pro potírání mandelinky bramborové, který vydával nařízení a opatření pro boj s tímto škůdcem (viz Obrázek 5) (Formánková 2008, 22). Obyvatelé oblastí, ve kterých se mandelinka vyskytla, byli povoláváni k jejímu sběru. Způsob, jakým se mandelinka do Československa dostala, byl opět namířen proti USA. Nebezpečný škůdce měl být na naše území úmyslně zavlečen americkými imperialisty, kteří chtěli oslabit hospodářství země (Formánková 2008, 24). Vláda ve svém prohlášení odmítla možnost přirozeného vzniku tohoto nebezpečí, neboť byly údajně nalézány lahvičky naplněné brouky (Macura 1992, 28). Kampaň proti mandelince bramborové začala v době, kdy vypukla válka v Ko-

reji. Zprávy o útoku Američanů v Koreji a útoku mandelinky v Československu tak byly propojovány a texty a reportáže o boji s tímto hmyzem byly podávány stejným způsobem jako informace o dění v Koreji (Formánková 2008, 25). Propaganda využila tento hospodářský problém ve svůj prospěch, pro ideologický boj proti nepříteli ze Západu a zvýšení nenávisti vůči němu v očích veřejnosti. Sovětský svaz byl vyzdvihován a oslavován pro svoji nezištnou pomoc, kterou poskytl například prostřednictvím letců nasazených nad oblastmi napadenými mandelinkou (Macura 1992, 33).

Také v Rokycanech probíhal boj s mandelinkou, o čemž svědčí články vydané v tehdejšímu tisku. V srpnu 1951 týdeník *Budovatel* upozorňoval, že v rokycanském okrese byl nalezen velký počet larev tohoto brouka, což bylo údajně způsobeno snahou nepřátel zničit úrodu (*Budovatel* 1951 2 (14), 1). Obyvatelé celého okresu byli v následujících letech vyzýváni k hledání a sběru mandelinky. „*Organisujte hledací službu za slunného dne a odstraňte tohoto škůdce bohaté naší úrody!*“ (*Budovatel* 1951 2 (16), 1). V tisku byly také zveřejňovány obce, ve kterých došlo k nálezům velkého množství mandelinky, údajně z důvodu špatně provedeného předchozího sběru (*Budovatel* 1952 3 (19), 1). „*Všechny uvedené obce si musí pospíšiti, aby zmeškaný čas dohonily jak řádnou hledací službou, tak řádným poprášením a postříkem. . .*“ (*Budovatel* 1952 3 (19), 1). V dalším článku je uvedeno, že účast hledačů je povinná a je kontrolována a zaznamenávána. V závěru je ještě připomenuto, že „*v příštích číslech »Budovatele« budou uveřejňovány obce s dobře vedenou organizací boje proti mandelince bramborové a obce se špatně organizovaným bojem budou pranýřovány*“ (*Budovatel* 1953 4 (19), 1). Je tedy patrné, že komunistická ideologie dokázala ke své propagandě využít i škůdce, který byl pro československé hospodářství skutečným problémem a hrozbou.

V době, kdy byla tato ideologicky ovlivněná literatura lidem vnucována, nebyly díky cenzuře k dispozici žádné jiné zdroje, ze kterých by se lidé mohli dozvědět pravdu o osvobození. Většina lidí události spojené s druhou světovou válkou a osvobozením zažila a znala pravdu, i přesto se pravděpodobně našli lidé, kteří socialistické propagandě uvěřili a nechali se jí ovlivnit.

4. ZÁVĚR

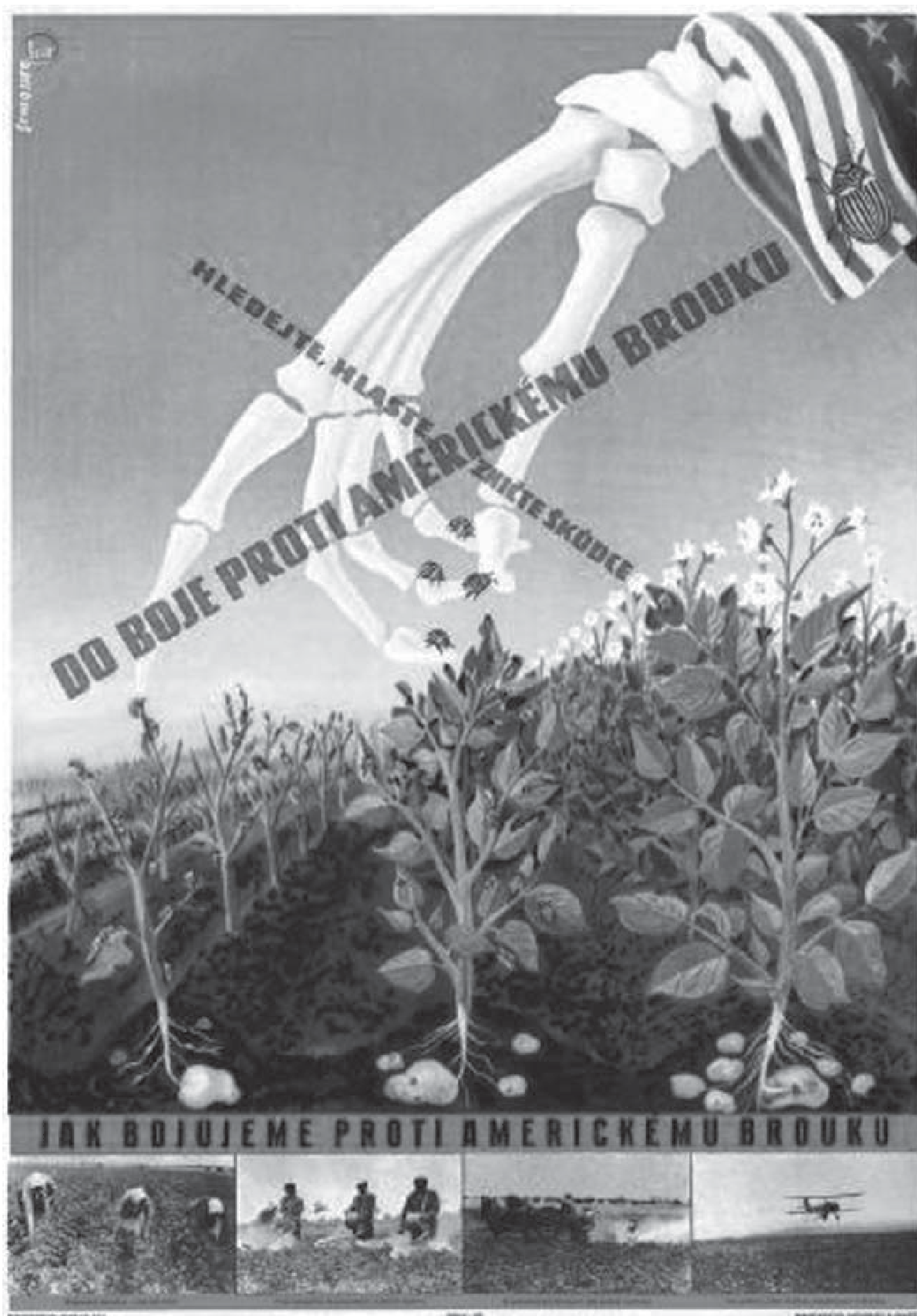
Zneužívání paměti a snaha o vlastní interpretaci minulého je patrná v každé době a za vlády každého režimu. Samotné chápání uplynulých událostí nikdy není jednotné, vždy se vyskytuje ambivalentnost kolektivního vnímání minulosti. Jako modelový příklad manipulace s pamětí bylo využito město Rokycany, ve kterém, stejně jako v celých západních Čechách osvobozených americkou armádou, byla paměť v období socialismu výrazně ovlivňována. K ovlivňování paměti dochází v mnoha rovinách a různými způsoby. Využívána je oficiální cenzura nebo neoficiální nátlak, kdy je lidem zakazováno o určitých událostech veřejně mluvit.

Cílem práce bylo rozkrýt, jakým způsobem se v souvislosti s osvobozením Rokycan v roce 1945 projevovaly nejrůznější interpretační strategie. Práce se zaměřila na období, kdy byla u moci komunistická strana, neboť v této době docházelo k interpretaci osvobození na základě komunistické ideologie. Zásluha americké armády na osvobození byla zamlčována a veřejně oslavován byl pouze Sovětský svaz a Rudá

Obrázek 5: Kampaň proti mandelince bramborové.

Picture 5: Campaign against the potato beetle.

armáda. Tehdy se vládnoucí ideologie snažila ovlivnit veřejný názor na osvobození všemi možnými prostředky. Výzkum se zaměřil na několik hlavních oblastí, do kterých režim zasahoval a které nabývaly pro sledované téma osvobození symbolický význam. Využity byly archivní prameny, dobový tisk, primární i sekundární literatura a rozhovory s pamětníky.

Symbolická místa paměti mají výrazný vliv na oživování vzpomínek a připomínání minulých událostí, a vládnoucí ideologie je proto často používají jako symboly své moci. V Rokycanech docházelo k odstraňování a stavění pomníků a pamětních desek. Symboly odkazující k přítomnosti americké armády ve městě, jako například pamětní deska, byly odstraněny a nahrazeny symboly vyhovujícími ideologii. Na náměstí byla postavena socha rudoarmějce. Všichni dotazovaní si byli vědomi absurdnosti tohoto pomníku, především jeho umístění na rokycanském náměstí. Pomník se stal obětí symbolického boje proti Sovětskému svazu, v roce 1968 byl poničen. Po pádu režimu byl definitivně odstraněn a pamětní deska americké armády byla obnovena. Během epochy socialismu došlo v Rokycanech ke změně názvů mnoha veřejných míst. Názvy ulic či náměstí odkazující k osvobození a přítomnosti americké armády byly odstraněny a nahrazeny názvy jinými, odpovídajícími dobovým ideologickým požadavkům. Během bádání byla objevena zajímavá skutečnost. V Rokycanech stále existují ulice či náměstí, kterým byl jejich dřívější ideologický název ponechán. Nejčastěji nesou jména rokycanských představitelů komunistické strany. Jako možné vysvětlení této skutečnosti se nabízí interpretace, že lidé tyto lokální komunisty buď vůbec neznali, nebo pro ně byl významnější jejich rokycanský původ před politickou příslušností. Ovlivňování veřejnosti, zamlčování pravdy a prosazování ideologických názorů ve prospěch komunistické strany bylo patrné i v dobovém tisku a publikacích. Především v 50. letech vycházely propagandistické publikace, v nichž je americká armáda a její přítomnost v západních Čechách ocerňována a odsuzována.

Z provedeného výzkumu je patrné, že v období socialismu existovala pouze jedna oficiální interpretace událostí spojených s osvobozením města a celých západních Čech. Komunistický režim tuto svoji verzi prosazoval různými způsoby. Z rozhovorů s pamětníky i lidmi, kteří osvobození znají jen zprostředkovaně, je však patrné, že si tito lidé uvědomují ideologický vliv režimu na výklad událostí. V současnosti není jejich paměť poznamenána tlakem, který byl v souvislosti s tématem osvobození v době socialismu vyvíjen. Dalo by se tedy říci, že kolektivní paměť se režimu změnit nepodařilo. Ovšem již není možné ověřit, jaké by byly jejich výpovědi ve zkoumané době. Zda by se shodovaly, či zda by v nich byl patrný vliv tehdejší ideologie.

Komunistická strana svým jednáním dosáhla spíše opačného účinku. Po roce 1989 je oslavována především americká armáda a na zásluhy Rudé armády na osvobození Československa je zapomínáno. O tom svědčí i připomínání si výročí osvobození. Zatímco v západních Čechách probíhají velkolepé slavnosti, o oslavách ve zbytku republiky není téměř slyšet. Po čtyřiceti letech, kdy byli lidé nuceni připomínat si pouze Sovětský svaz, zřejmě již nikdo nemá na spontánní oslavování Rudé armády chuť.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- ASSMANN, Jan (2001): *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvíjených kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- BARTOŠEK, Karel a PICHLÍK, Karel (1951): *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945*. Praha: Svoboda.
- BARTOŠEK, Karel a PICHLÍK, Karel (1953): *Američané v západních Čechách v roce 1945*. Praha: Mladá fronta.
- BOREK, David (2011): Rokycany v letech 1945–1989. In: Hrachová, Hana (ed.): *Rokycany*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 201–243.
- BURKE, Peter (2006): *Variety kulturních dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- CIRONIS, Petros (2003): *Rokycanský uličník: Názvy a historický popis ulic a náměstí v Rokycanech*. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany.
- CIRONIS, Petros (2005): *Na demarkační čáře: Setkání spojeneckých vojsk v květnu 1945 na Rokycansku*. Praha: Futura.
- CIRONIS, Petros a DOBROMYSL, Milouš (2001): *Popis památníků první a druhé světové války na Rokycansku*. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany.
- FISCHER, Jan O. a EIS, Zdeněk (1953): *Americká okupace západních Čech v roce 1945*. Praha: Naše vojsko.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína (2008): Kampaň proti americkému brouku a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 22–38.
- HALBWACHS, Maurice (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HOJDA, Martin a POKORNÝ, Jiří (1996): *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka.
- KAPLAN, Karel a TOMÁŠEK, Dušan (1994): *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- LEVABRE, Marie-Claire (2005): Užívání a zneužívání pojmu paměť. *Biograf* 37/2005, s. 57–67.
- MACURA, Vladimír (1992): *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Praha: Pražská imaginace.
- NAMER, Gérard (2009): Půl století po smrti. . . In: Halbwachs, Maurice (ed.): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 7–12.
- NORA, Pierre (1996): Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: Mayer, Françoise (ed.): *Politika paměti*. Praha: CEFRES, s. 3–64.
- PFEIFEROVÁ, Štěpánka a ŠUBRT, Jiří (2010): Kolektivní paměť jako předmět historiko-sociologického bádání. *Historická sociologie* 1/2010, s. 9–29.
- SILVERMAN, David (2005): *Ako robiť kvalitatívny výskum. Praktická príručka*. Bratislava: Ikar.
- ŠŮMA, Vladimír (1970): *Komu patří Plzeň: Populární vojenskohistorický přehled událostí spojených s příchodem armády USA do Plzně na jaře roku 1945*. Plzeň: Západočeský KV KSČ.
- TOUŠEK, Laco (2012): Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie. In: Hirt, Tomáš (ed.): *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 25–106.

PRAMENY

BÍLÝ, Jaroslav (1947): *Kronika města V. 1938–1947*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěNV Rokycany 231. Inv. č.: 376. Rukopis.

BÍLÝ, Jaroslav (1951): *Kronika města VI. 1948–1951*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěNV Rokycany 231. Inv. č.: 377. Rukopis.

BÍLÝ, Jaroslav (1954): *Kronika města VII. 1951–1954*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěNV Rokycany 231. Inv. č.: 378. Rukopis.

„Boj proti americkému brouku – mandelince bramborové.“ in *Budovatel* 2 (16) 23. srpna 1951, s. 1.

„Boj proti mandelince bramborové – zahájení.“ in *Budovatel* 4 (19) 15. května 1953, s. 1.

DROBNÁ, M. (1996): *Kronika města XIX. 1996*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěÚ Rokycany 826.

„Ničíme amerického brouka!“ in *Budovatel* 3 (19) 11. července 1952, s. 1.

„Slavnost odhalení památníku Sovětské armády v Rokycanech.“ *Budovatel* 3 (11) 15. května 1952, s. 1.

ŠTĚPÁNOVÁ, V. (1968): *Kronika města XI. 1964–1968*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěNV Rokycany 231. Inv. č.: 382. Rukopis.

„Těm, kdož sázejí na americkou kartu.“ in *Budovatel* 2 (4) 24. března 1951, s. 1.

„Věnujte zvýšenou pozornost americkému brouku.“ in *Budovatel* 2 (14) 9. srpna 1951, s. 1.

WEISHÄUPL, K. (1990): *Kronika města XXIV. 1990*. Státní okresní archiv Rokycany. Fond: MěNV Rokycany 231. Inv. č.: 395.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Bahna: *Muzeum na demarkační linii v Rokycanech – O nás*, <http://www.bahna.eu/muzeum.htm>, 11. 3. 2015.

Klub vojenského muzea na demarkační linii: *Muzeum*, <http://www.klub-vm.eu/clanky/muzeum.html>, 11. 3. 2015.

MVCR: *Počty obyvatel v obcích*, <http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>, 27. 1. 2015.

INFORMÁTOŘI

Inf. 1 – muž, nar. 1938

Inf. 2 – muž, nar. 1944

Inf. 3 – žena, nar. 1953

Inf. 5 – žena, nar. 1946

Inf. 6 – žena, nar. 1929

Inf. 7 – žena, nar. 1945

Inf. 8 – muž, nar. 1927

Inf. 9 – žena, nar. 1931

Inf. 10 – žena, nar. 1964

SUMMARY

This study deals with the topic of memory, which is a concept commonly employed in the social sciences. Collective memory is used as a tool of power manipulation, as every period strives towards its own interpretation of the past in connection with the interests of ruling regimes. The goal of this paper was to uncover the methods in which memory can be influenced, and the city of Rokycany was used as a model example. The city is special, as the demarcation line at the end of the Second World War was drawn through it and divided the sphere of the allied forces' activities from those of the Red Army. This paper describes how various interpretational strategies arose in connection with the liberation of Rokycany in May 1945. Attention was given to the disinterpretation of the liberation through communist ideology and the expressions of memory related to this event on the part of the local inhabitants. Semi-structured interviews with the inhabitants of Rokycany served as the most significant source of data. These inhabitants lived in the city at the time of the liberation or in the period of socialism. Archived materials such as city chronicles or contemporary press also served as an important source of data. The work of Maurice Halbwachs was used, as Halbwachs is considered to be one of the most prominent authors on the concept of memory. German Egyptologist Jan Assmann or French historian Pierre Nora have also built upon his theory.

Research focused on several primary areas affected by the regime, as these areas took on a symbolic significance in terms of the topic of liberation. Ruling ideologies use symbolically significant places to enforce their power often by removing or building monuments and commemorative plaques. In Rokycany, symbols pointing to the presence of the American Army in the city, such as a commemorative plaque, were removed and replaced by symbols of the suitable ideology. On the main square, a statue of a Red Army soldier was built. During the socialist era, many names of public places were changed. Names of streets or squares referring to the liberation and presence of the American Army were removed and replaced with others to suit the ideological requirements of the time. Influencing the public, silencing the truth, and enforcing ideological opinions for the benefit of the Communist Party were all evident in contemporary press and publications. Propaganda publications that denigrated and denounced the American Army and its presence in West Bohemia were widespread, primarily in the 1950s.

Completed research shows that there was only one official interpretation of the events linked to the liberation of the city and the whole of West Bohemia. The communist regime enforced its own version in various ways. It is evident in the interviews with observers of the time and those who knew of the liberation from others that none had been affected by this ideological interpretation. Through its actions, the Communist Party actually succeeded in bringing about the opposite effect. At present, the American Army is celebrated and the merits of the Red Army's liberation of Czechoslovakia are forgotten. This can be seen in the commemoration of the anniversary of the liberation. While grand-scale ceremonies take place in West Bohemia, celebrations in the rest of the country are almost non-existent. Over the course of forty years, during which individuals were forced to commemorate the Soviet Union, no one seems interested in any spontaneous celebrations of the Red Army.